Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

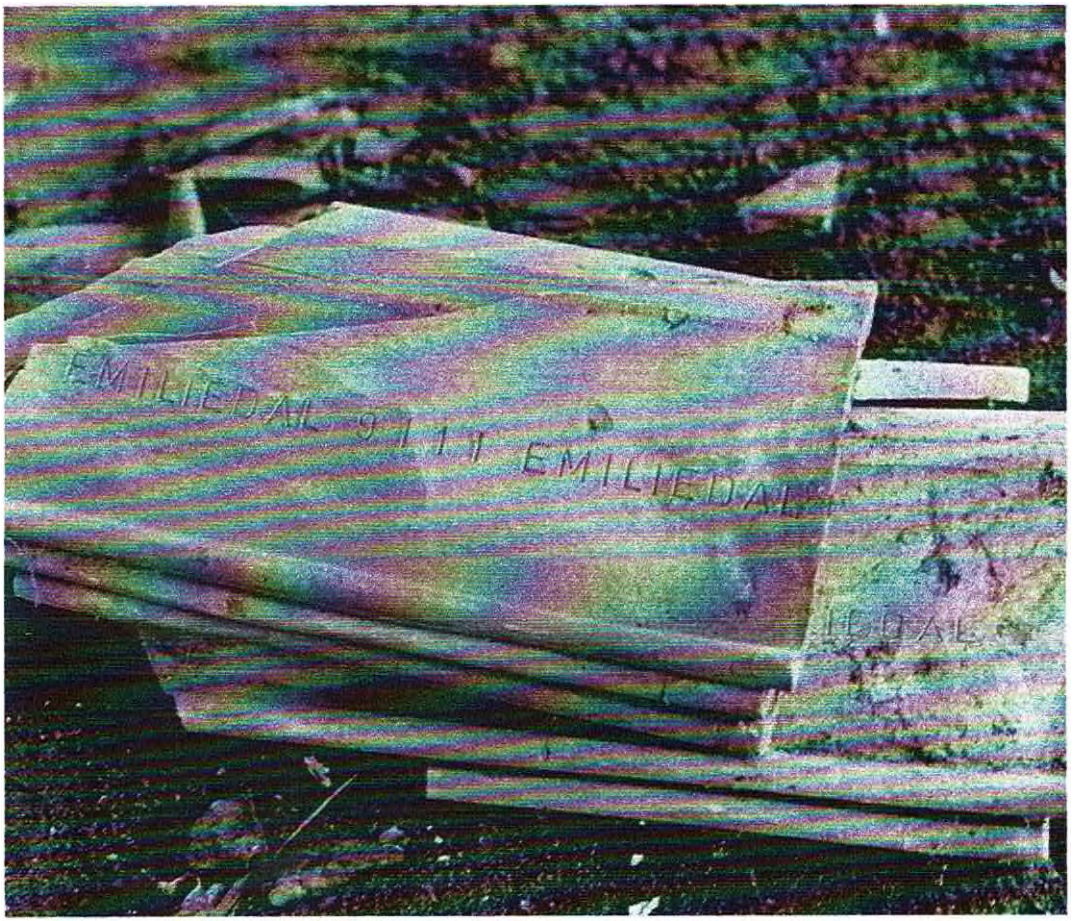
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Årsskrift 2005

Højbjerg – Holme Lokalhistoriske samling

Emiliedal Teglværk.

Fremstillingen af tegl i Danmark går tilbage til omkring år 1150. Hvornår de første teglværker er begyndt at fungere i vores område, vides ikke med bestemthed, men meget tyder på, at vi har været tidligt med. Naturen har været så venlig at sortere og aflejre lertyper, som er anvendelige til tegl. Der har været træ til brændingen, og der har været behov for tegl til opførelse af kirker og herregårde.

I "Trap Danmark" fra 1859 er Emiliedal nævnt som et ud af fire teglværker i Holme sogn, men der har været flere mindre teglværker.

I 1905 blev Emiliedal sammen med teglværker i Slet og Tilst sluttet sammen i "De Forenede Teglværker", som i 1934 også køber Kragelund Teglværk.

Direktør Søren Nymark fra Emiliedal bliver sammenslutningens direktør og leder denne i mange år.

Emiliedal indstiller driften omkring 1970, og bygningerne får lov til at forfalde. Den 6. januar 1981 bliver den store skorsten bortsprængt og 10 år senere fjernes broen over Emiliedalsvej.

Teglværket var områdets største arbejdsplads. Omkring 1900 var der i sommersæsonen (april – oktober) beskæftiget ca. 250 mand, men i vinterperioden kørte man på lavt blus – med få ansatte. Det var en arbejdsplads, hvor sønnerne ofte arbejdede sammen med faderen. I sæsonen var der plads til alle, der ville tage en tørn.

Betegnelsen teglværksarbejder dækkede over mange "specialister". Der var bl.a. graver, brændere, trillere og strygere.

I 1942 var timelønnen for unge under 18 år 45 øre, medens voksne fik 90 øre. Det var derfor almindeligt, at 18års fødselsdagen medførte en fyreseddel, hvilket kunne medføre problemer, da arbejdsløshedsunderstøttelsen kun blev tildelt gifte eller

arbejdere, der var fyldt 25 år. Det meste arbejde var dog omfattet af en akkordordning. Således kunne en brænder tjene 12,50kr pr. dag.

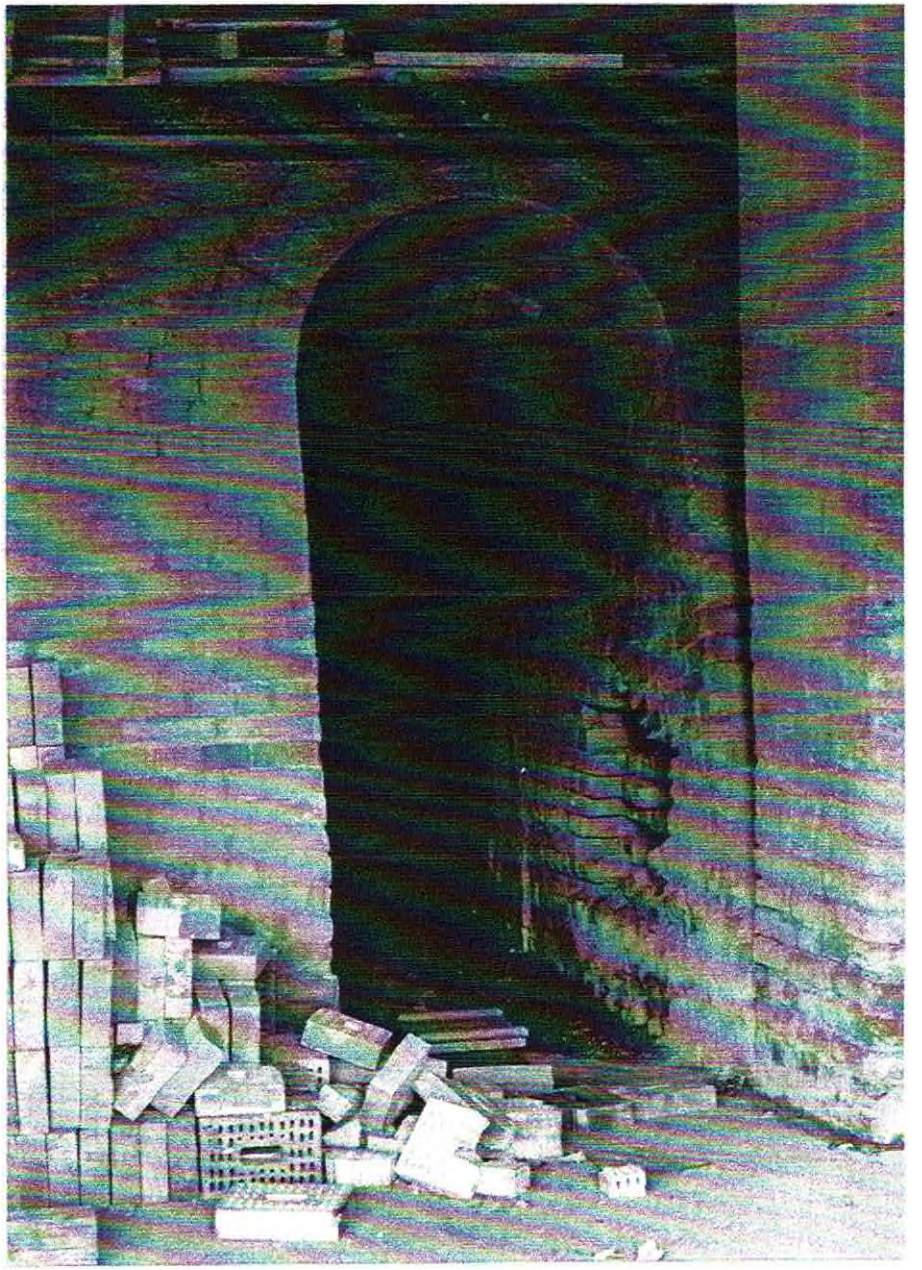
Til Teglværket hørte nogle boliger. Emiliedalsvej 28 var i 1944 beboet af Søren Larsen. Han havde på det tidspunkt arbejdet på teglværket i mange år og opnåede at fejre sit 40års jubilæum. I de 40 år havde han været igennem alle arbejdsfunktioner, og han sluttede af som pladsmand med ansvar for sorteringen af sten. Hans søn Verner arbejdede i sommerferien som triller. Det var hårdt arbejde for en stor dreng, men det gav så også i 1954 en ugeløn på omkring 18kr.

Mange andre unge benyttede sommerferien til at tjene en skilling på Emiliedal f.eks. Karsten Tornøe Jacobsen (nu Marcussen) og Asger Kruse.

"Teglværksgården" lå på hjørnet af Oddervej og Emiliedalsvej. Her boede staldkarl Jørgen Jacobsen, der passede teglværkets heste og drev landbrug på markerne øst for Oddervej. I den ende af bygningen, som vendte ud mod Oddervej, var der telefoncentral, som blev passet af teglværkets formand Jens Rasmussen. Den ældre teglværksgård lå længere mod vest. Her er det oprindelige stuehus bevaret, og den lille bindingsværksbygning har adressen Bushøjvænget 8.

På den modsatte side af Emiliedalsvej lå "Pensionatet". Her kunne de tilrejsende arbejdere om sommeren leje et værelse. Der er intet bevaret af disse bygninger.

En nat i april 1966 blev Emiliedal ramt af en voldsom brand, og en stor tørrelade brændte ned til grunden, inden Falck-Zonen og Århus brandvæsen nåede frem. Laden var bygget sammen med en tørreovn, som også var antændt. 42 slukningsfolk kæmpede i 3 timer, før branden var under kontrol. Brandinspektøren regnede senere ud, at der i de 3 timer var pumpet omkring 43 millioner liter vand ud på ilden! Heldigvis havde man vandfyldte lergrave i

Emiliedal Teglværk i forfald.

nærheden. Brandskaderne blev bedømt til ca. 2 millioner kroner og har nok været medvirkende til, at teglværket få år efter lukkede.

Det var en kendt sag, at tørreovnen i vinterperioden var sengeleje for hjemløse, som overnattede med papirsække som underlag, og som først forlod stedet, når personalet mødte om morgenen. Århus Stiftstidende beretter, at redningsmandskabet hurtigt trængte ind i tørreovnen og fandt en overnattende, som sov sødeligt! Da han blev vækket, bemærkede han, at det dog var en forfærdelig røg. Han var også i stand til at fortælle, at yderligere 2 mand sov på ovnen. Disse blev også hurtigt fundet af redningsmandskabet og hjulpet ud i frisk luft, og alle 3 slap med forskrækkelsen.

Hvad er der så tilbage af Emiliedal teglværk i dag? Først og fremmest de nærmest uforgængelige sten, som er anvendt til bl.a. Vor Frue Kirke, Domkirken og Århus Universitet.

Leret blev bl.a. hentet i den såkaldte "Molbograv", og da man opførte bebyggelsen "Sandbakken" bevarede man graven som en sø. Også ved Ny Moesgårdsvej og ved Emiliedalsvej er der bevaret vandfyldte lergrave, som i dag fremtræder som smukke søer.

Vejnavne som Teglbakken, Lerdalen og ikke mindst Emiliedalsvej afslører også tidligere tiders anvendelse af området. I industrikvarteret i Holme er en vej opkaldt efter Søren Nymark.

Kilder: Billeder af Højbjergs historie
Århus Stiftstidende
Interview med tidligere ansatte.

Gerd W. Enevoldsen
Ejner Pytlich

Gården, der oprindelig var en fæstegård under Marselisborg Gods, kan føres tilbage til 1704. Den var beliggende på P. Langsvej, d.v.s tæt på de øvrige 13 gårde i Holme. I 1811 får den daværende fæster skøde på gården udstedt af Baroniet Marselisborg. I 1874 bliver 2 bindingsværkslænger flyttet til marken ved Hjulbjergvej, og der bliver bygget nyt stuehus og ny lade.

Det gamle stuehus på P. Langsvej. Foto 4-5-1964.

I 1908 overtager Rasmus Mikael Mikkelsen gift med Rasmine Margrethe Rasmussen (kaldet Mikael og Mine) gården. De får i årene 1911-1930 13 børn, og 2 af disse - Signe (født 1922) og Anker (født 1923) - fortæller i det følgende om deres barndom på gården, som i dag er kendt under navnet "Fritidsgården", Hjulbjergvej 66.

Det følgende er et uddrag af erindringer, som Signe Rasmussen skrev i 1997-1999.

Mor ville gerne have været lærer. Det var der ikke råd til. Hun viste dog sine pædagogiske evner over for børn og tjenestefolk. Meget sjældent blev hun vred, og få er de gange, hun skældte ud. Når hun sad ved symaskinen eller med sit lappetøj og havde de små omkring sig, lærte hun dem små sanglege og rim og remser. Jeg vil forsøge at gengive nogle af dem! Vi gik to og to sammen med krydsede arme og sagde:

Far og mor har givet os lov
til at gå på børnestow
med en flaske fløde
til den gamle jøde,
spise fine kager,
drikke chokolade
riv rav rus.

Til det sidste rykkede vi hinanden i armene, som om vi savede brænde.

Så dansede vi i ring, mens vi sang:

Æbler og pærer de vokser på træer,
Når de bli'er modne, så falde de ned.

og så faldt vi ned, hvis vi var modne.

Endnu en, som vi dansede til:

Kringel i krans for Rosenstans
kokken er stejt i komfyre
jomfruerne er så dyre
kom fili, kom fali, bukkeneje.

Vinde, vinde nøglegarn,
så fin, så fin som trendegarn
for Asta vil vi neje,
for Asta vil vi bukke,
for Asta hun skal dreje sig om.

Vi lærte remsen om:

Bette Maren ow Goesholm,
hun kogt grød ow rowhalm.
De var hverken sue end sød,
de var hverken hoe end blød.
Så kom A med mi prikstik,
Hwa ska do i min grød å slik?
Så rendt hun op på lowtet
og spildt ål hende mjælk
Die fand hun en fløwfjer.
Så fløw hun ned i wo guefåes hawe.
Die sad tow pige å målket tow rød køe.
Den jen hed Due, og den åen hed Dej,
det ka do sej.

Det hændte ret ofte, at mor bøjede hovedet ned over armen og sov. Hvis hun kunne få lov for vi unger, samlede hun kræfter ved at få fem til ti minutters søvn.

Hjemme brugte vi sækkehåndklæder og – forklæder. Håndklæderne skulle vi tørre hænder og fødder i. Skrubforklæderne blev brugt til at skåne bomuldsforklæderne med, når vi havde ekstra snavset og vådt arbejde, f.eks. når vi vaskede spande, og når vi lagde os på knæ og vaskede gulv. I en af vore lege blev sådant et forklæde brugt.

En gammel heks sad på gulvet på et skrubforklæde og ragede rundt for at finde noget. Rundt omkring hende gik hønemor med en flok kyllinger, mens hun sagde:

Jeg snurrer mine kyllinger to tre gange rundt,
føst for en høg og så for en gøg
og så for en lillebitte kukkukkuk.
(Hønen): Hwa sejjed do die og råge etter?
(Heksen): Etter en gammel stapnol .
Hwa ska do brug den stapnol te?
Te å søj mit skrubforkel med.
Hwa ska do brug det skrubforkel te?

Te å bær brændsel i.
Hwa ska do brug det brændsel til?
Te å læg unde mi grukedel.
Hwa ska do brug den grukedel te?
Te å kog min kyllinge i.
Hue sku do fo de kyllinge fræ?
Lisså godt fræ dæ som fræ nowwe anne.
Ska vi nippes, ska vi nappes.

Og så gik den vilde jagt. Heksen efter kyllingerne, som hønemor forsøgte at skærme.

Vi legede også "Kom hjem alle mine kyllinger" og flere andre.

Min far ville gerne have været tømrer, men måtte som eneste søn overtage gården. Han blev aldrig den dygtige landmand, der forstod at udnytte jorden til det yderste. Dårlige tider var det også for landbruget i 20'erne og 30'erne, og der var mange munde at mætte, så det var vel ikke så underligt, at han i perioder havde svært ved at holde humøret oppe. Men ordensmenneske var han til fingerspidserne. Køerne blev strøet og striglet, og stalden blev fejet, og dog var der altid tid til en snak med naboer og venner.

Mine og Michael. Foto 1907.

Når jeg skriver om de ting, der blev gjort om lørdagen, skal det tages med forbehold. Når der var noget vigtigt markarbejde, gik **det** naturligvis frem for noget andet. Det gjaldt både indendørs og udendørs arbejde. Om lørdagen skulle stenbroen fejes, alle havegange skulle rives, og inde skulle alle gulvene vaskes. Vi lå på vore knæ med skrubforklæde på og skurede ganggulvet, og derefter fik trappen en tur. Komfuret skulle pudses, og messingringen og messing- og kobbertøj, som hang på væggen, skulle pudses med Brasso. Desuden havde vi knive og gafler og til tider skeer, der skulle pudses – de første med smergellærred. Der var ikke noget, der hed rustfrit stål, som man bruger i dag. Når vi kunne få tid, var der altid nogle skabe, der trængte til en omgang. Til slut fik bryggerset en ordentlig omgang. Så var vi klar til at holde søndag. Jeg mindes fars bemærkninger, når der blev gjort rent: "Det er sgu ingen nøtt te." Han var ligeglad med sæbe og vand, bare der blev holdt orden.

Når far hentede mælkepengene, traf han ofte venner og bekendte, og det var ikke ualmindeligt, at tiden trak ud, inden han nåede hjem, ikke altid lige ædru. Mor lavede ham nogle gode kartofler. De var brasede og skulle helst være brændt lidt på. Det brændte kaldte far for skowwe. Han fik også nogle gode mellemmadder og var, så vidt jeg husker det, glad. Han har nok på disse tidspunkter glemt sine økonomiske besværligheder. Det var på sådanne dage, han kom med små gaver til os børn. Når han havde spist, kunne det hænde, han tog harmonikaen frem og spillede, og så blev der stillet op til dans.

Til daglig var det ikke altid lige sjovt. Vi spiste meget enkelt, d.v.s. der som regel var en forret, som bestod af mælkegrød, vandgrød, vælling eller sødsuppe. I de varme sommerdage fik vi tykmælk, kjørom, koldskål eller frugtgrød, og så var der hovedretten, som næsten altid var kartofler, salt flæsk og løg- eller persillesovs. Ind imellem, særligt om vinteren, fik vi vandmad. Det kunne være hvidkålssuppe, grønkåls-suppe eller gule ærter. Det var kogt på salt, udvandet flæsk, og vi unger brød os absolut ikke om det. Hvis vi ikke ville spise maden, kunne mor finde på at sætte

den til side, og vi måtte så ikke få anden mad, før vi havde spist op. Hvis der blev mukket for meget ved bordet, blev far så gal, så han befalede: "Signe hent kjæppen!" Så måtte jeg hente spadserestokken. Så slog han ned i bordet, så tallerkenerne dansede. Vi unger sad altid med det inderlige ønske, at han ville ramme ned i en tallerken. Jeg kan ikke huske, om det fik os til at spise, men der blev vel lidt mere ro.

Vi havde også hyggelige måltider, og om søndagen fik vi ønskemad. D.v.s. frikadeller, bøf eller lignende. Far holdt meget af hestebøf og købte tit kød med hjem fra sine byture. Løgene havde vi selv og selvfølgelig kartoflerne, og hestekødet var nok billigt. Vi fik også dessert. Det kunne være budding kogt af mælk og et pulver og måske lidt ekstra romessens, og der var god saftsovs til. En gang imellem fik vi trikolore, hvilket var en slags chokoladebudding. Til påske spiste vi citronfromage, og enkelte gange lavede mor is. Det kunne kun lade sig gøre, når det var vinter og sne. Så blev et stort fad sne blandet med salt og i bedste fald kunne det fryse iscremen. Det var virkelig festdessert.

Gården var en dejlig legeplads for en flok børn – især engen, mosen og læbæltet.

Engen, som lå øst for gården, var i sin tid en tørvemose med flere tørvegrave. I min tid var der kun én tørvegrav. Den var fyldt med vand, og der var hundestejler, skøjteløbere og vandkalve m.m. Over vandet sværmede guldsmede og de blå guldsmede, som vi kaldte "fandens rideheste. Det skyldtes, at de næsten altid hang sammen 2 og 2. Ved vandhullet holdt drengene til. Jeg selv fandt og plukkede blomster. Der var forglemmigejen, som groede ved udløbet af dammen. Der var engnellikerod, engkarse, engkabbeleje og den allerfineste, nemlig blå storkenæb, som stod ved opkørselen til haldet, som den høje mark mod øst blev kaldt (nu Hortensiavej). De små måtte ikke gå i engen uden følgeskab.

Mor har fortalt, at Christen og Niels, mens de var små, var gået derned. Da hændte det, at Christen faldt i vandet. Han kom op igen, men turde ikke vise sig for far og mor, så han krøb op på høloftet og gemte sig der. Man ledte og ledte og spurgte til sidst

Niels, om han dog ikke havde set Christen. Han svarede: "Han er nu nok faldt i tårgraven, men læ wos nu vent å si te i muen!"

Nord for gården lå Hwimuesen, som vi kaldte den. Egentlig er oversættelsen vel Hvidmosen. Jeg har tænkt en del over det navn. Jeg ville meget hellere oversætte det ved Viemosen. Jeg kan levende forestille mig, at der har været et offersted der.

I mosen var der et meget dybt vandhul. I det svømmede karusser. Det var spændende at fange dem. De dumdristige drenge sprang over vandet, som efter min hukommelse må have været flere meter bred. Jeg mindes ikke noget uheld i den forbindelse. Her i mosen var der andre spændende planter. I vandet groede bukkeblad og vandrøllike. I græsset groede døvnælder og den fine kæruld. I alt fald var der siv i en af moserne. Mor var genial. Hun flettede flere ting af sivene. Det, jeg bedst husker, er små bitte stole, som vi så legede med.

Dammen ved gården var dengang meget større end senere. Ved vintertid nåede vandet næsten hen til vejen. Vi havde jernringe under træskoene. Så løb vi da og gled fra den ene ende af dammen til den anden. Foruden slæde og kælk havde vi de små ståslæder. Der var lige plads til træskoene på dem. Vi havde en pigkæp, som vi huggede i isen, og på den måde kom vi frem med stor fart. En pigkæp var et skaft med en jerndippedut i enden. Vi havde megen glæde af isen. Men de store drenge vidste noget, der var bedre. De huggede isen i stykker, i skuder som de kaldte dem. Så sejlede de rundt på dem. Frode fortæller, at de sprang fra den ene til den anden. Far var hysterisk med våde fødder. Han var nok bange for, at vi skulle blive syge. Det var jo én ting, men det var også besværligt at få de sure sokker eller lang strikkede strømper tørre. Vi havde kun komfur og kakkelovn at tørre ved. Jeg gad vide, hvordan mor har fået tørret babytøjet. Der har nok været spændt snore ud i både køkken og stue. Jeg følte, der var noget farligt med de skuder, men jeg har dog fået nogle ture.

Måske var det lidt af et under, at vi ikke kom alvorligt til skade ved vore forskellige lege. Engang drillede vi Anker med, at han ikke turde malke tyren. Det ville han ikke have siddende på sig, så

han gik til sagen. Det kunne nemt være gået rent galt. Tyren sparkede ham, så han fløj helt over og ramte muren, hvilket vil sige en 2-3 meter. Hvor ondt det gjorde, ved jeg ikke. Jeg tror ikke far og mor hørte om den leg.

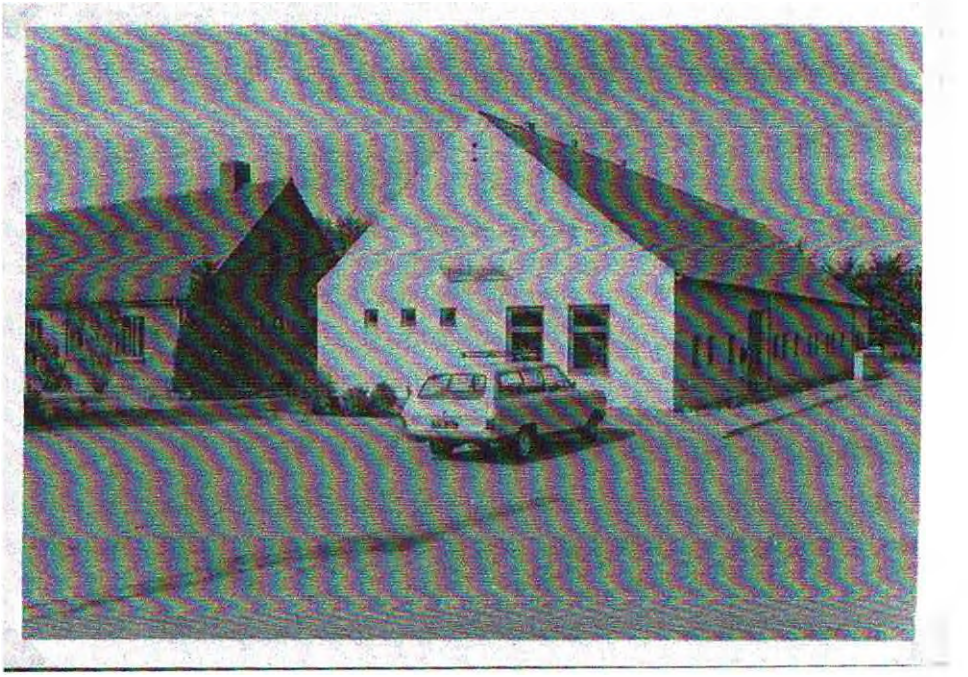
I læbæltet kunne man opleve meget. Anker og Erling sprang fra træ til træ som nogle andre aber. Frode havde sin egen lille have med gulvej og porcelænsblomster. Der var mirabelletræer, og vi kunne spise os en mavepine til. Det allerbedste var dog nøddehegnet. Når der om efteråret blev kørt roer hjem, var vi som regel et par unger, der skulle læsse af, mens karlen kørte med den anden vogn efter et nyt læs. Hvis vi skyndte os, kunne vi få et lille pusterum mellem læssene. Så gik vi på nøddetur. Lige meget hvor ofte vi ledte og fandt nødder, kunne vi altid finde nogle, når vi kom næste gang. Vi kunne gå ind til mor og få en håndfuld varme, og somme tider stegte hun æbler i en bliktallerken, som stod på ringene i kakkelovnen. Åh, hvor de smagte godt!

Frelsens Hær var kommet til Holme. Der ville blive søndagsskole for børn hver søndag formiddag. Om vi ville med? Der var ikke så meget at tænke på, vi ville da blive fri for arbejdet derhjemme. Asta påstår godt nok, at det var sagen, der interesserede. Vi mødte op ligesom de fleste børn fra byen. Der blev naturligvis fortalt historier fra bibelen, og vi lærte en masse opbyggelige sange, altid med kvikke melodier. F.eks.

Han har kastet alle mine synder bag sin ryg,
Han ser dem aldrig mer', han ser dem aldrig mer'.
Han har kaster alle mine synder bag sin ryg,
han ser dem aldrig mer'.
Thi som østen er fra vesten, er de langt fra mig,
er de langt fra mig, er de langt fra mig.
Thi som østen er fra vesten, er de langt fra mig,
han ser dem aldrig mer'.

Vi fik gaver for at møde flittigt op. Engang fik vi en kop. Den havde en bred guldkant, og vort navn var skrevet med guld. Sommetider fik vi en ske eller gaffel. Nogle gange blev der arrangeret udflugter for os. Turen til Silistria glemmer jeg ikke. Den har

en forhistorie. Vi havde i den vestlige del af haven nogle gamle, høje blommetræer med nogle vidunderlige blommer. Hvordan jeg er kommet op i træet, husker jeg ikke, men en gren knækkede, og jeg faldt ned på ryggen. Jeg slog mig meget og kunne slet ikke få luft. Grete og mor bar mig ind, og mor ville have sendt bud efter lægen. Det fik jeg hende fra. Næste dag skulle vi på udflugt, og jeg **ville** med. Det var en af de drøjeste dage i mit liv. Men igennem kom jeg da.

Holme Østergård som Fritidsgården.
Tilbygningen er opført i 1979.
Foto: A. Aa. Sørensen – 1981.

Anker Mikkelsen har beskrevet to alvorlige hændelser. Den første med sin ældste bror Christen som kilde.

En tragisk hændelse.

I min barndom var der med års mellemrum udbrud af mund og klovsyge. Denne frygtede kvægsygdom ramte de klovbærende dyr, og den varede som regel 1-2 uger. Sygdommen var pinefuld for dyrene, og den var en økonomisk belastning for de pågældende landmænd – også fordi sygdommen især skadede de højst ydende køer.

Det blev en offentlig sag, når sygdommen var konstateret. De ramte landejendomme kom i karantæne. Der blev sat plakater op ved indkørslen, således at ingen uforvarende skulle traske ind på en gård med smittede dyr og på den måde være med til at sprede sygdommen. Så vidt jeg husker, stod der med store bogstaver på plakaterne:

MUND OG KLOVSYGE
ADGANG FORBUDT

POLITIET

Som andre steder blev vi børn holdt hjemme fra skolen. Ingen måtte komme på besøg, og ingen måtte forlade gården. Varer fra Brugsen eller købmanden blev stillet ved indkørslen fra den offentlige vej. Mælken måtte ikke leveres til mejeriet, men den kunne godt bruges til mennesker og dyr. Derfor kom to gamle smørkærner på stuehusloftet igen i brug. Grise, køer og ungkreaturer levede højt på mælken, så længe der var karantæne.

Da Holme Østergård leverede mælken til et af Århusmejerierne, var der kontrol med hygiejnen. Denne blev varetaget af

dyrlæge Kristensen, der kom på uanmeldte besøg. Kostalden skulle være i orden, hvad renlighed angik. Jeg mindes ikke, at der nogensinde var klage over dette.

Den tildragelse, jeg vil fortælle om, begynder her. Mund- og klovsygen havde raset ud, og nu skulle kostalden rengøres og desinficeres. Til at hjælpe med dette anbefalede dyrlægen en af sine bekendte – en fattig arbejder med flere børn. Et par daglønne ville gøre godt, hvor der til daglig var smalhans i hjemmet. På gården havde man forventet, at vedkommende skulle lede arbejdet, men dertil var han ikke egnet. Han var lidt tungnem. Rengøringen var et ganske hårdt arbejde. Der var meget træværk, der skulle skures – også krybber og gulv. Derfor var der altid en flaske øl stående til rådighed for voksne og børn, der deltog i arbejdet. Øllet fik vi leveret i små ølankre fra Ravnholt Bryggeri. Mor kogte humle, der blev tilsat øllet for at strække det. Endelig blev det i bryggerset fyldt på flasker og sat i kælderen.

Arbejdet gik sin gang. Der blev brugt mange spande vand. En flaske lysol – et stærkt desinficerende præparat, var købt hjem, og der kom en sjat lysol i hver spand vand.

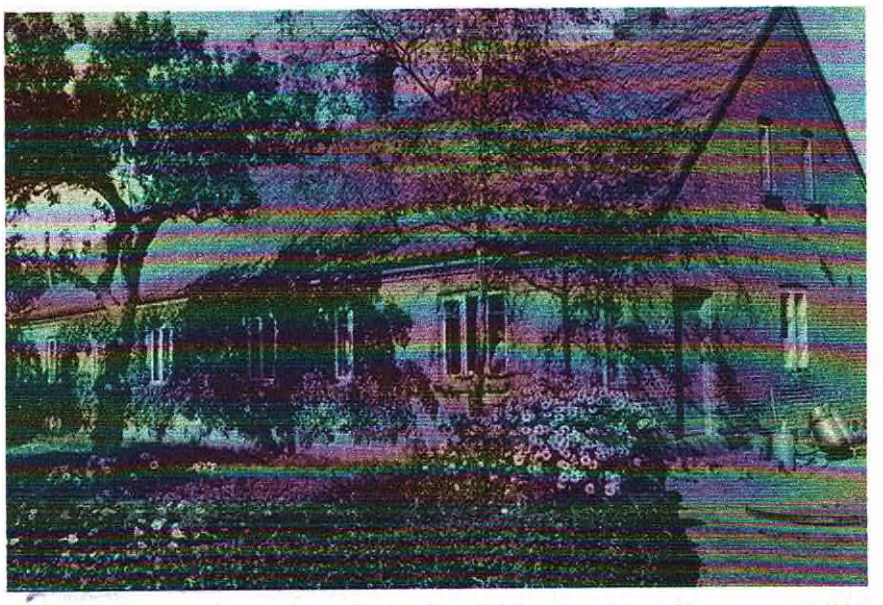
Arbejdsmanden tog som de andre med mellemrum en slurk øl af ølflasken. Der sker da det, at han ved en fejltagelse drikker af flasken med lysol. Han vakler og falder om. De tilstedeværende er med det samme klar over, hvad der er sket. Hurtigt bliver han båret ind i stuen og lagt på divanen. Lægen bliver tilkaldt telefonisk og er snart fremme. Mor forsøger at få noget mælk i ham for at neutralisere giften. Hans liv står ikke til at redde. Han dør i stuen.

At en sådan ulykke kunne finde sted, ser med nutidens øjne ud som uforsvarlig omgang med et farligt kemikalie. Dengang så man nok noget anderledes på det. Sikkerhed på arbejdspladsen var nok kendt inden for industrien, men næppe i landbruget. Hvis sådan en ulykke havde været forudsigelig, havde man naturligvis

forebygget det. Der var da også en mindre etiket, mærket Lysol, på flasken.

Når jeg som barn hørte de voksne tale om dette, var det altid med lave stemmer. En trist historie var det. Dyrlæge Kristensen havde det heller ikke godt med sig selv i tiden derefter. Han havde jo formidlet, at arbejdsmanden kom til at deltage i desinficeringen af kostalden. Tilbage stod nu en mor med en børneflok uden forsørger.

Dette fandt sted først i 20'erne.

Stuehus på Hjulbjergvej. Foto: 1964.

Den store arsenikforgiftning.

I min barndom blev køer og ungkreaturer hver vinter vasket med en arsenikopløsning for at begrænse utøjet. Arsenik er en farlig gift, der kun kunne fås på recept, og der blev kun ordineret et kvantum i underkanten af, hvad der skulle bruges. Giften blev hentet på apoteket dagen inden kreaturvasken.

Efter kreaturvasken var der en flaske med fortyndet arsenik tilbage. Egentlig skulle det hældes ud i jorden, men far mente, at det var godt at have stående, hvis hestene skulle få skab i hovene. Dengang smed man heller ikke gerne brugbare ting væk. For en sikkerheds skyld blev flasken stillet op på den øverste hylde i mælkestuen – næsten oppe under loftet, så at børnene ikke kunne komme til den.

Lørdag den 21. januar 1933 tegnede til at blive som andre lørdage. Far skulle til Århus for at hente mælkepenge, der lå til afhentning i Landbosparekassen. Jeg husker endnu de grå konvolutter, hvor der på forsiden var regnskab for en uges levering. Så mange kilo mælk og så høj fedtprocent. Endelig beløbet i kroner og øre. Heldigvis var mælken næsten altid i 1. klasse. Det gav den bedste pris. Mor lagde altid hans tøj frem på sengen i den rigtige rækkefølge, så det var let for ham at skifte. Påklædningen sluttede med frakke og bowler, så han var en hel gentleman, når han tog af sted.

Hjemme var vi de 7 yngste børn og den 19-årige Grethe, som den vinter var tjenestepige på gården, og mor. Vi mindste var fra 2 til 12 år. Ved eftermiddagskaffen kl. 15 fik vi alle et stykke Astakage, Det var en mørk formkage. Derefter drog jeg med Asta og Signe af sted med to kælke. Målet var den store bakke øst for mosen. Her var godt at kælke, og livet var værd at leve. Efter en stund fik jeg det dårligt og kastede op. Det var jo ikke så slemt i sig selv, og Asta sagde opmuntrende: "Spyt ud kammerat!" Nu var

det alligevel ikke så sjovt mere, og vi traskede hjemad. Det skulle blive godt at komme ind i stuevarmen.

Det var et bedrøveligt syn, der mødte os i stuen, hvor alle var samlet. De mindre søskende var syge. De brækkede sig i vandfade og i gulvspanden. Mor var på dette tidspunkt klar over, at vi var forgiftet. Hun ringede til vores sygekasselæge dr. Vodder i Viby og berettede om situationen. Lægen anbefalede hende at hælde mælk i os og lovede at komme med det samme.

Mælken slap op. I mellemtiden var karlen, der havde haft en halv fridag, kommet tilbage for at passe kreaturerne. Han blev straks sendt hen i kostalden for at malke noget fra køerne. Med den ny forsyning forsøgte mor at tylle den nymalkede mælk i os – også jeg kom under pres. Der blev sagt til mig: "Hvis du ikke drikker mælk, så dør du!" Jeg lod mig ikke overtale. I flere år havde jeg ikke drukket mælk, fordi jeg mente, at jeg ikke kunne lide det. Efter sigende skulle jeg have sagt: "Jeg vil ikke drikke det skidt, så vil jeg hellere dø."

Dr. Vodder kom og overtog styringen. Han havde medbragt sit udskylningsapparat, men konstaterede, at dette her kunne han ikke klare alene. På forunderlig vis lykkedes det ham at proppe os alle ind i sin bil. Den famøse kage kom også med. Mor havde fået mistanke til den. Hun havde også lagt mærke til, at den var fugtig, men det kunne skyldes, at der var blæst sne ind gennem fluenettet, der sad øverst på ydermuren.

Som en gal kørte Dr.Vodder gennem Holme. Øjenvidner kunne senere fortælle om hans uforsvarlige kørsel, og at bilen kørte på to hjul i svingene. Vi kom frem til Amtssygehuset, der lå ca. 5 km. fra hjemmet. En af ungerne havde kastet op i den medbragte kage.

På sygehuset tumlede vi ind i et stort lokale med læger og sygeplejersker. Vi kom straks under behandling. Lange røde gummislanger blev gennem munden stoppet ned i mavesækken. I den øverste ende af slangen var der en tragt. Nu blev der hældt

vand ned i store mængder. Vi skulle skylles godt igennem, og det blev vi. Jens på 4 år skreg og skabte sig, så det var pinligt. Bagefter blev vi fordelt på forskellige afdelinger, hvor der var plads. En sygeplejerske kom med en stor sprøjte med saltvand. Dette sprøjtede hun ind i låret, så det blev helt uformeligt. Desuden fik vi et glas brun medicin. Det smagte ikke godt.

Allerede dagen efter blev Signe og Inga sendt hjem. Signe havde ellers fået dobbelt ration kage, idet hun havde set sit snit til at skære sig et ekstra stykke til sig selv under et ærinde i køkkenet. Signe har altid været en robust pige. Den følgende dag fandt den store hjemsendelse sted. Grethe blev som den eneste holdt tilbage nogle dage endnu. Både før og efter har hun haft svært ved at komme sig efter sygdom.

På falderebet gav overlægen os, familien, 10 kr. til wienerbrød. Det var mange penge dengang – mindst en dagløn for en arbejdsmand. Aldrig – hverken før eller siden – har jeg set så meget wienerbrød på bordet. Det var en stor dag; men bordets glæder omfattede ikke Jens. Han var gået op i børneværelset, og da han kom tilbage, var al wienerbrødet spist. Ingen havde tænkt på at tage noget fra til ham. Den slags huskes livet igennem. Dagen efter følte jeg i skolen, at jeg var dagens mand. Jeg husker, der blev sagt: "Velkommen tilbage fra de døde!"

Så vidt jeg ved, fik ingen af os men af den forgiftning, og da ingen af os døde, blev der ingen politisag ud af den historie. Mor fortalte senere, at overlægen havde spurgt: " Det var vel ikke med vilje fru Mikkelsen?"

Det var et sammenspil af hændelser, der mundede ud i arsenikforgiftningen. I januar 1933 var der en streng vinter med sne og kulde. Frosten var trængt ind i mælkestuen. Der var intet vindue, men en åbning øverst med et fluenet. Flasken med den fortyndede arsenik var frostsprængt. Indholdet var dryppet ned på

hylden underneden, og derfra igen ned på kagen, der var stillet på tredjeøverste hylde.

På grund af krisen havde økonomien været meget dårlig i nogle år, og mellem de voksne havde det været drøftet, om ikke telefonen kunne undværes, selv om den var god at have, når der skulle tilkaldes dyrlæge. Efter ulykken blev der ikke talt mere om det. Derimod blev der anskaffet et medicinskab, som kunne låses. Det blev hængt op i soveværelset. Nøglen sad altid i låsen!

Som skrevet var vi 9, der kom på sygehuset. Hjemme boede min bror Niels, der arbejdede i Højbjerg. Da han ved 17 tiden kom hjem, fortalte karlen Robert – nærmest grinende – om, hvad der var sket. Senere vendte far hjem fra Århusturen.

Vores nabo M.P. Hansen havde to sønner i Californien. I et brev hjem fortalte de, at de i en amerikansk avis havde læst, at en dansk familie med tolv børn var blevet arsenikforgiftet. Et avisudklip var sendt med. "Det var vel ikke familien på Holme Østergård?"

E. Pytlich.

På vognen står Michael Mikkelsen.
Ved siden af står M.P. Hansen.

